

Ж.Ш. Саметова^{1*}, А.К. Даутқұлова²

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Алматы, Қазақстан

²Х.Досмұхамедов атындағы Атырау университеті, Алматы, Қазақстан

E-mail: ¹zh.sametova@abaiuniversity.edu.kz, ²sat.tom@mail.ru

ORCID: ¹0000-0002-9481-4579, ²0000-0002-1493-5953

**ҚАЗІРГІ БАЛАЛАР ПОЭЗИЯСЫНДАҒЫ
ТАҚЫРЫПТЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕР
(СЕРІК ҚАЛИЕВ ШЫҒАРМАЛАРЫНЫҢ НЕГІЗІНДЕ)**

Аңдатпа. Қазіргі балалар әдебиеті өткен ғасырдағы қоғамдық өзгерістерді, мәдени дамуды және ХХ ғасырдағы балалық шаққа деген көзқарастың өзгергендігін көрсету жағынан айтарлықтай дамыды. Бұл зерттеудің мақсаты ақын Серік Қалиевтің «Ұқыпты бала» жыр жинағынан таңдалған шығармаларға салыстырмалы талдау жасау арқылы қазіргі балалар әдебиетінің тақырыптық ерекшеліктерін зерттеу болып табылады. Әр түрлі жанрлар мен мәдени дәстүрлердегі өлеңдердің кең спектрін зерттей отырып, бұл зерттеу қазіргі балалар әдебиетінде кең таралған тақырыптар мен тенденцияларды анықтауға бағытталған. Автор жеке тұлғаны қалыптастыру, отбасылық динамика, достық, отан, білім мен тәрбие беру, экологиялық сана және өміршеңдік сияқты тақырыптарға тоқталады. Кейіпкерлерді, сюжеттік желілерді және баяндау құрылымдарын мұқият саралау арқылы бұл зерттеу тақырыптарының балалар әдебиеті контекстінде қалай бейнеленетінін және қарастырылатынын түсіндіреді. Сонымен қатар, зерттеу жас оқырмандар арасында осы тақырыптық материалдардың қабылдануы мен таратудағы авторлардың, иллюстраторлардың, баспагерлер мен мұғалімдердің рөлін де қарастырады. Қазіргі балалар әдебиетіне салыстырмалы талдау жасай отырып, бұл зерттеу ХХІ ғасырда осы жанрды сипаттайтын тақырыптық ерекшеліктерге тереңірек тоқталғанымызды көрсетеді. Сыни талдау және түсіндіру арқылы бұл зерттеуде біз балалар әдебиетінің қазіргі жаһанданған әлемдегі, жас оқырмандардың өзгеріп отыратын қажеттіліктері мен қызығушылықтарын қамтамасыз ете алатындығын дәлелдеуге тырыстық.

Алғыс: Мақала Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитеті «Жас ғалым» гранттық жобасының қаржысы есебінен жүзеге асырылды (AP15473235).

Кілт сөздер: балалар әдебиеті, балалар поэзиясы, қазақ әдебиеті, Серік Қалиев, тақырыптық ерекшеліктер.

Ж.Ш. Саметова^{1*}, А.К. Даутқұлова²

¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Алматы, Казахстан

²Атырауский университет имени Х.Досмұхамедова, Атырау, Казахстан

E-mail: ¹zh.sametova@abaiuniversity.edu.kz, ²sat.tom@mail.ru

ORCID: ¹0000-0002-9481-4579, ²0000-0002-1493-5953

**Тематические особенности в современной детской поэзии
(По произведениям Серика Калиева)**

Аннотация. Современная детская литература значительно эволюционировала, чтобы отразить социальные изменения прошлого века, культурное развитие и изменение отношения к детству двадцатого века. Целью данного исследования является изучение тематических особенностей современной детской литературы путем сравнительного анализа произведений, выбранных из сборника стихов по-

эта Серика Калиева «Ұқыпты бала (дословн.перевод «Аккуратный ребенок»). Изучая широкий спектр стихотворений в различных жанрах и культурных традициях, это исследование направлено на выявление тем и тенденций, распространенных в современной детской литературе. Автор затрагивает такие темы, как формирование личности, семейная динамика, дружба, Родина, образование и воспитание, экологическое сознание и жизненная сила. Тщательно дифференцируя персонажей, сюжетные линии и повествовательные структуры, это объясняет, как темы исследования изображаются и рассматриваются в контексте детской литературы. Кроме того, в исследовании также рассматривается роль авторов, иллюстраторов, издателей и учителей в принятии и распространении этих тематических материалов среди молодых читателей. Проводя сравнительный анализ современной детской литературы, данное исследование показывает, что в XXI веке мы более подробно остановились на тематических особенностях, характеризующих этот жанр. Посредством критического анализа и интерпретации в этом исследовании мы попытались доказать, что детская литература может удовлетворить меняющиеся потребности и интересы молодых читателей в современном глобализованном мире.

Благодарности: Статья реализована за счет средств грантового проекта «Жас Галым» Комитета Науки Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан (AP 15473235).

Ключевые слова: детская литература, детская поэзия, казахская литература, Серик Калиев, тематические особенности.

Zh.Sh. Sametova^{1*}, A.K. Dautkulova²

¹Abai Kazakh National Pedagogical University, Almaty, Kazakhstan

²Kh. Dosmukhamedov Atyrau University, Atyrau, Kazakhstan

E-mail: ¹zh.sametova@abaiuniversity.edu.kz, ²sat.tom@mail.ru

ORCID: ¹0000-0002-9481-4579, ²0000-0002-1493-5953

Thematic features in modern children's poetry (Based on the works of Serik Kaliev)

Abstract. Modern children's literature has evolved significantly to reflect the social changes of the last century, cultural development and changing attitudes towards childhood of the twentieth century. The purpose of this research is to study the thematic features of modern children's literature by comparative analysis of works selected from the collection of poems by poet Serik Kaliev «Uqypty bala (literal translation is «A neat child»). By studying a wide range of poems in various genres and cultural traditions, this study aims to identify themes and trends common in modern children's literature. The author touches on such topics as personality formation, family dynamics, friendship, Homeland, education and upbringing, environmental awareness and vitality. By carefully differentiating characters, storylines, and narrative structures, it explains how research topics are portrayed and viewed in the context of children's literature. In addition, the study also examines the role of authors, illustrators, publishers and teachers in the adoption and dissemination of these thematic materials among young readers. Conducting a comparative analysis of modern children's literature, this study shows that in the XXI century we have dwelt in more detail on the thematic features characterizing this genre. Through critical analysis and interpretation in this study, we have tried to prove that children's literature can meet the changing needs and interests of young readers in today's globalized world.

Acknowledgments: The article was implemented at the expense of the grant project «Zhas Galym» of the Committee of Science of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan (AP15473235).

Keywords: children's literature, children's poetry, Kazakh literature, Serik Kaliev, thematic features.

1. Кіріспе

Бәрімізге белгілі «Үлгілі бала» 1912 жылы Қазанда басылып шыққан, Спандияр Көбеевтің мектептегі қазақ оқушыларына арналған хрестоматиясы. С. Көбеев

ұстазы Ыбырай Алтынсарин үлгісін пайдалана отырып бұл кітапқа өзі аударған Крылов мысалдарын, орыс классиктерінің балаларға арналған шығармаларын, қазақтың ауыз әдебиеті үлгілерін, табиғаттың түрлі құбылыстарымен таныстыратын, өсімдік, жануарлар әлемі туралы білім беретін әр алуан қызықты қысқа әңгімелер кіргізді. «Үлгілі бала» хрестоматиясы қазақ тілінде жаңаша жасалған оқу кітаптарының бірі ретінде өз уақытында үлкен жаңалық болған.

Араға үш бірлік жыл салып, яғни 111 жылдан кейін 2023 жылы Алматыдағы «Атамұра» баспасынан «Ұқыпты бала» деген атпен ақын Серік Қалиевтің жыр жинағы шықты. Бұл жинаққа ақынның тәлім-тәрбие мен тағылымға толы балаларға арналған өлеңдері топтастырылған. Спандияр Көбеев «Орындалған арман» мемуарлық шығармасында «Үлгілі бала» хрестоматиясына Крыловтың өзі аударған мысалдарын кіргіздім, орыс классиктерінің балаларға арнап жазған қысқа әңгімелерін өзімшілеп қазақ тұрмысына лайықтап жаздым, сол сияқты қазақтың бай ауыз әдебиетін сұрыптап пайдаландым», - деп жазады. Сол айтқандай Серік Қалиев балалар өлеңдерін жазуыма мектеп жасындағы балама үлкенерге арналған өлеңді жеңіл жатталатын, бала тіліне икемдеп, «жонып» беруім себеп болды, - дейді.

Оқырманның жүрегін қозғайтын өлең. Өнердің мақсаты – адамның жүрегіне қозғау салып, жанын ізгілендіру. Асқар Сүлейменовше айтқанда, «жүректің соғысы – физиология, ал жүректің не қуаныштан, не үрейден барып бас алатын лүпілі – эсте-тика, өнер, өмірге бергісіз қайран сөз» (Сүлейменов, 2017).

2. Зерттеу әдістері мен материалдар

2.1 Зерттеу әдістері

Балалар поэзиясының тақырыптық ерекшеліктерін анықтау, әдетте, сапалық және сандық зерттеу әдістерінің жиынтығын қамтиды. Осы тұрғыдан келгенде біз мақаламызда бірнеше зерттеу әдістерін пайдаландық:

Әдебиетке шолу: жалпы қазақ балалар поэзиясына жан-жақты шолу жасаудық. Жалпы тақырыптар мен мотивтерді ашу үшін өлеңдердің кең ауқымын талдадық.

Мазмұндық талдау: қайталанатын тақырыптар бойынша топтау арқылы кітаптағы өлеңдердің бірнеше тақырыптық үлгісін жасадық. Бұл өлеңдерде кездесетін нақты сөздерді, сөз тіркестерін немесе идеяларды анықтау арқылы жүйеледік.

Мәтінді талдау: жасырын тақырыптарды ашу үшін балалар өлеңдерінде қолданылатын тілді, бейнелерді және символизмді талдадық. Терең мағыналарды білдіретін қайталанатын мағынадағы, метафораларға және баяндау құрылымдарына назар аудардық.

Салыстырмалы зерттеулер: жалпы тақырыптарды, сондай-ақ балалар тәжірибесіне бірегей мәдени көзқарастарды ашу үшін әртүрлі мәдениеттердің, уақыт кезеңдерінің немесе тілдік дәстүрлердің балалар поэзиясына әсерін салыстырдық.

Тақырыптарды сандық талдау: балаларға арналған поэтикалық жинақтағы тақырыптардың жиілігі мен таралуын анықтау үшін сандық әдістерді қолдандық. Қай тақырыпта қанша өлең жазылғандығын, олардың санын анықтап шығардық.

Осы зерттеу әдістерін біріктіре отырып біз қазіргі балалар поэзиясының тақырыптық ерекшеліктері мен олардың ақын Серік Қалиев шығармашылығынан алған орнын анықтадық.

2.2 Материалға сипаттама

Ғылыми зерттеу мақаласының материалдары ретінде ақын Серік Қалиевтің «Толқыннан толқын туады», «Көзайым» (Қалиев, 2007), «Уақыт керуені» (Қалиев, 2012), жыр жинақтары мен «Жас ақындар антологиясы» мен «Жыр маржан» атты 10 томдық поэзия антологиясына енген топтама өлеңдері және интернеттегі материалдар алынды. Негізінен 2023 жылы «Атамұра» баспасынан жарық көрген «Ұқыпты бала» атты балаларға арналған жыр жинағы талданды.

3. Талқылау

Серік Қалиев ел аузында айтыскер ақын ретінде айтылып, танылғанымен, жазба поэзияда да өз орны бар белгілі ақын. Лирикалық өлеңдерінен бөлек шығармашылығының басым бөлігі балалар поэзиясына арналған. Біз жоғарыда атап өткен «Ұқыпты бала» (Қалиев, 2023) жыр жинағына жалпы саны 83 өлең мен 1 поэма енген. Ғылыми-теориялық тұрғыдан жинақтың тақырыптық ерекшеліктеріне тоқталсақ, өлеңдерді 10 тақырыпқа бөліп қарауымызға болады.

Ең бірінші жыл мезгілдеріне арналған өлеңдері көзге түседі. Жыл мезгілдері, маусым ауысуы, табиғат құбылыстары, олардың ішіне «Жазғы демалыс», «Жаз», «Күз», «Күз 2», «Жаңа жыл» сынды өлеңдерді жатқызуымызға болады. Қазақ балалар әдебиетін алғаш ғылыми тұрғыда зерттеген қазақ ғалымдарымыздың бірі – Шеген Ахметов балаларға арналған шығармалардың алты түрін атап көрсетеді (Ахметов, 1965: 10). Солардың бірі балалар поэзиясында лиризмнің, көркем пейзаждың болуы шарт дейді. Мысалы «Күз» өлеңінде:

Аптап күн басылды,

Сарғайды атырап.

Шашу боп шашылды,

Күзде бар жапырақ. (Қалиев, 2023: 7) – деп жазады. Күзгі пейзаж қандай көркем суреттелген. Бала көз алдына күзгі суретті еркін елестете алатындай.

Екінші тақырыптық топтағы өлеңдеріне табиғат лирикасын жатқызуымызға болады: «Даламның әуендері», «Даламның үнін, анамның тілін ұқтырған», «Байтақ далам», «Су», «Табиғат». Лирикалық шығарма адамның түрлі құбылыстан алған әсерін бейнелеп жеткізу шеберлігі екенін ескерсек, ақынның «Даламның «әуендері» өлеңінде оның әдемі үлгісін көреміз:

Сыңғырлап бұлағы,

Сыбдырлап құрағы,

Гүрілдеп өзені,

Ән шырқап тұрады.

Ең ғажап туынды –

Даламның жыр-әні (Қалиев, 2023: 3).

Лирикада тілсіз түйсіктерге жол беріледі, адамның тар кеудесінен көркемдік өмірдің кең самалына алып шығады да, ерекше сезімге бастайды. Ақынның табиғат лирикасының эстетикалық қасиеті де, тәрбиелік күші де айрықша үлкен.

Себебі, бұл арада өлеңді жазған адам оқыған адамға айналып, ақын мен кішкентай оқырмандардың көңіл-күйлері бір-біріне ұштасып, бірігіп, біте қайнасып кеткендей көрінеді. Оны «Байтақ далам» атты өлеңіндегі мына жолдар арқылы сезінуге болады:

Әлдиінен қанат қаққан анамның,
Әуелесін сазды үні бабамның.
Күйі тербеп, әні көкте шалқысын,
Қасиетке тұнған байтақ даламның (Қалиев, 2023: 23).

Үшінші топқа салт-дәстүр тақырыбында жазылған өлеңдерді жатқызуымызға болады. Бұл тақырыпта ақынның «Наурыз», «Домбыра», «Қамшы», «Тұсаукесер», «Күй», «Оймақ», «Ұршық», «Сандық», «Айтыс», «Айтыс I», «Айтыс II», «Айтыс III», «Айтыстың алтын дінгегі» сынды өлеңдері бар. Кеңес дәуірі заманында салт-дәстүр мен ұлттық құндылықтар жайында еркін көсіліп жаза алмаған шығармалардың орнын толтырды ма дерсіз. Ақын шығармаларынан халқының салты мен дәстүрін, рәсімі мен тұрмыс-тіршілігін қамтитын этнографиялық сипаттағы өлеңдерінде ел тарихына үңілу, солардан сыр тарту, көне дәуір тынысы мен тұлғасын бүгінгі кезең биігіне шығарып қойып сөйлету ішкі-сыртқы гармониялық үйлесімділік пен тіл бітіре, тірілте сөйлеу басым түскенін көре аламыз. «Тұсаукесер» өлеңінде:

...Ала жібін ешкімнің,
Аттама деп кесіпті.
...
...Тоқ ішекпен кесіпті,
Тоқшылыққа кенел деп.
...
...Көк шөппенен кесіпті (Қалиев, 2023: 41).

Көктеп өсіп, көгер деп, – жалғасатын жыр жолдарында қазақтың тұсаукесер салтын ғана емес, ондағы орындалатын ғұрыптың түсіндірмесін де бере жырлаған. Дәстүр, әдет, салт, үрдіс, тіпті, ғұрып адам мінезі мен тіршілігіне тікелей байланысты. Демек, ұлттық дәстүр тез өзгеріп немесе жоғалып кететін құбылыс емес. С. Қалиевтің осы тақырыпта кеңінен жырлағанынан адам баласының бойында ұлттық мінездің қалыптасуына ұлттық әдет-ғұрып, тұрмыс-салттың маңызды орны бар екендігін көруімізге болады. Яғни, халықтың ұстанған салт-дәстүрі, айналысқан кәсібі бала бойына өзіндік ұлттық ерекшелігін дарытып қана қоймай, өлең жолдары арқылы тілдік қорын молайта түсетініне сенімдіміз.

Төртінші тақырыпқа тоқталсақ, жыр жинағынан ерекше орын алған төрт түлік туралы өлеңдер дер едік. Себебі төрт-түлік туралы жырларда халық әрі тілек білдіретін, әрі малды қастерлейтін сөздерді үйретіп, баланың түлікке деген қамқорлығын қалыптастырады, мал шаруашылығы туралы дүниетанымын арттырады. Әдебиеттанушы Нұрбол Құдайбергеновтің талдауы бойынша «Жапондар үшін күріш шаруашылығы қандай маңызды болса, қазақ халқы үшін мал шаруашылығы да

сондай маңызды (Құдайбергенов, 2023: 164). Төрт түлік мал атаулары тілдік тұрғыдан жайғана номинативті қызмет атқармайды, сонымен бірге, олардың символдық, концептік және экспрессивтік мәні де бар. Мал шаруашылығының негізін білмей қазақмәдениетін толық тану мүмкін емес». Осы тұрғыдан келгенде жыр жинағына енген «Тай», «Жүйріктер», «Серке» сынды өлеңдері арқылы автор төрт түлік туралы толғай отырып ұлттық құндылықтарымызды, қазақтыңөзіне ғана тән бірегейлігін, осы тақырыпқа сай сөздік қорын көрсете алған.

Әдебиеттанушы А. Ахметова қазақ мемлекеттілігінің тарихына тоқтала келіп, үлкенге құрмет, кішіге ізет, бейбітшілік пен бірлікті сақтау сынды жалпы адамзаттық құндылықтар ел болып ұйысып отырудың негізгі шарттары екенін айтады (Ахметова, 2022: 87). Бөліп қарастыруға тұратын бесінші тақырып отбасы құндылықтарына арналған: «Ардақтаймын жан анамды», «Менің әжем», «Туысқандық атаулар», «Менің отбасым», «Құдайы қонақ» өлеңдері. Аталмыш өлеңдерде қазақтың ұлттық құндылықтарын, отбасылық салт-жоралғылары мен өмірдің заңдылықтарын ұштастырып беруі өте ұтымды шыққан. Мәселен «Туысқандық атаулар» деген өлеңінде қазақтың туыстық байланыстарын мысалға келтіре отырып суреттейді:

Жиенім деп күлімдер,
Нағашыма барамын.
Нағашы ол біліңдер,
Туысы асыл анамның (Қалиев, 2023: 29).

Кейінгі жастар, әсіресе қала балалары көп біле бермейтін құда, жиен, жезде, абысын сынды туыстық атауларды жыр жолдарына қоса білген.

Татулыққа теліді,
Жақын тартып алысын –
Бір үйдің қос келіні –
Бір-біріне абысын (Қалиев, 2023: 29).

Қандай әдемі, ойнақы ұйқас. Жоғарыда атап кеткен Шеген Ахметовтің балаларға арналған шығармаларды жіктеудегі алтыншы талабы шығарма тілінің ойнақы, қысқа, түсінікті, айқын және әсерлі болуы дейді. Бұл талапты орыс зерттеушісі К.И. Чуковский де «Екіден беске дейін» деп аталатын еңбегінде балалар поэзиясында ұйқастар ұтымды және жылдам ауысып тұруы қажет деп түсіндіреді (Чуковский, 1970: 28). Осы жағынан келгенде де С.Қалиев өлеңдері балалар шығармаларының талаптарына сай жазылған.

Алтыншы тақырыпты ұлттық ойындар деп бөлуімізге болады. Себебі жинақтан «Бәйге», «Көкпар» сияқты қазақтың ұлттық ойынынан бөлек, бүкіл әлемнің ойыны болып кеткен «Футбол» туралы да жырды оқи аласыз. Бұдан ақынның шығармашылық әлеуетінғана емес, ұлттық болмыс-бітімімізді де тануымызға болады. Фольклортанушы-ғалым К.Ісләмжанұлының зерттеуінде: «Адамзатты балаларсыз елестету қаншалықты мүмкін болмаса, балаларды ойынсыз елестету де

соншалықты мүмкін емес. Ойын балалар үшін өмірдің өзімен тең. Сондықтан да ойынның тәрбиелік қуатымен теңесер күш жоқ», - дейді. Осы тараптан қарағанда ақынның ойын тақырыбындағы өлеңдері де өз орнын тапқан деп есептейміз.

Жетінші күрделі де үлкен тақырыпты қамтыған тәлім-тәрбие, оқу-білім топтамасындағы: «Мектебім», «Мен ұқыпты баламын», «Кітап», «Мықты азамат атанам», «Мамандық», «Сағат», «Әдептілік үлгісі», «Болмасаң да ұқсап бақ», «Қадірлейік, балалар!», «Қандай бала?», «Бағдаршам», «Өткені тағлым», «Менің тілім», «Цирк», «Антоним», «Синоним», «Үш тал», «Достық деген білсеңіз» өлеңдері. Ақыл-ой тәрбиесі - тәрбие жүйесінің маңызды бір құрамдас бөлігі. Себебі жеке тұлғаның қалыптасып дамуы оның білім алу және оқу әрекеттерімен тығыз байланыста жүзеге асырылады. Яғни баланың рухани дамуының негізі ақыл – ой тәрбиесінің негізінде екенін ақын жақсы аңғарған. Осы жинақтың атауы ретінде берілген «Мен ұқыпты баламын» өлеңіндегі:

Кітап, дәптер, қаламым,

Күнде қолға аламын.

Бәрін күтіп ұстаймын,

Мен ұқыпты баламын (Қалиев, 2023: 19), – деп келетін жолдар да тәрбиесіз берілетін білімнің зая кететінін аңғартса керек. Қазақ балалар поэзиясын арнайы зерттеп, докторлық диссертация қорғаған ғалым Аманжол Әлтай та өз еңбегінің қорытындысында келтіретін тұжырымдардың ең бірінші ретінде, балалар поэзиясында эстетикалық-көркемдік талап пен педагогикалық мақсат терең ұштасуы керек деп көрсетеді (Әлтай, 2009: 264-265). Балалар поэзиясындағы тілдік-бейнелік тәсілдер екі түрлі мақсатта қызмет етуі керек: бірі – көркем образ жасау, екіншісі – тәрбиелік міндет арқалау. Ақын шығармашылығындағы тәлім-тәрбие, оқу-білім тақырыбын қамтыған өлеңдері осы міндетті толық орындаған деуімізге негіз көп.

Балалар қаламгерлерінің қай-қайсысында болмасын кездесетін тақырып, әрине Отан туралы жырлар. Серік Қалиев қаламынынан туған «Қорғаның болар ұлыңмын», «Шаңырақ», «Тәуелсіздік», «Көк байрақ», «Астана», «Еркін елдің ұрпағымыз», «Ел бірлігі», «Тәуелсіз елім», «Кетпесін бақ, құт Алаштан», «Өлкем менің», «Түркістан», «Ата Заң», «Ұлы дала тамыры» (поэма) өлеңдері жыр жинағынан кездестірген сегізінші тақырыпты толықтырады. Қаламгердің «Отан» тақырыбының өзге әдебиет өкілдеріндегі «Отан» тақырыбынан ерекшелеп тұрған – егемен елдің жырлануы, тәуелсіздіктің түрленуі, көк байрағымыздың желбіреуі, Ата заңымызбен мақтануы. Бұл тақырыпта, балалар поэзиясында қалыс қалып келе жатқан поэма жанрында жазылған «Ұлы дала тамыры» шығармасының берілуі. Бұл шығарманы ХХ ғасырдың басынан пайда болған балалар поэмасы жанрының жіктелуі бойынша поэма-диалогқа жатқызуымызға болады. Поэма – атасы мен немересінің диалогы арқылы өрбиді (Қапасов, 2000: 76). Балалар поэзиясына қойылатын талаптардың бірі – диалогтық сөйлесулер, автордың кейіпкермен сөйлесуі сияқты тәсілдердің болуы керектігін ескерсек, автор мұнда да бұл тәсілді ұтымды қолданғанын көреміз.

Тоғызыншы тақырыпқа біз ақынның мысал өлеңдерін топтастырдық. Негізі жинақта автор «Күшік» атты бір ғана шығармасын мысал өлең деп көрсетеді. Дегенмен

біз мысал жанрының мазмұны мен түріне қойылатын талаптарды ескере отырып, «Жеміс-жидектердің айтысы», «Шекербек», «Ақылды робот», «Қарындаш пен өшіргіш», «Мақтаншақ доп», «Мысық», «Көрші үйдің тауығы», «Кішкентай пойыз» туындыларын да мысал өлеңдер қатарына жатқыздық. Академик З.Қабдолов «Мысал – эпостық шығармалардың ішіндегі ең қысқа түрі. Өрқашан сатиралық сипатты, көбіне аң, хайуанат, кейде зат түрлері жазылады да сол арқылы адам бойындағы мін, әлеуметтік ортадағы кемшілік, күлкіге, келекеге, мазаққа айналдырып, сықақпен сыналады. Мазмұны бүкпелі болғанымен, идеясыз, астарсыз, ашық, тура, тілі мірдің оғындай өткір, шымшыма, шымыр келеді» – дейді. Десе дегендей ақынның «Мақтаншақ доп» шығармасында:

Секең-секең, секеңдеп,
Маған кім бар жетер деп.
Мақтанды доп асыққа,
Бәріңдікі бекер деп.
– Халің қалай, асығым,
Өлшей алмас қашығын.
Таныдың ба доп деген,

Футболшының «асылын»?! (Қалиев, 2023: 76) – деп басталатын

жолдардың өзінен-ақ, көне заманнан баланы ой мен ептілікке, мергендік пен төзімділікке тәрбиелейтін асық ойынын өзінше «менсінбей, кекетіп» тұрған ала допты көреміз. Жоғарыда мысал жанрына жататын шығармалар деп берген әр мысал бір нәрсе бере алады, бірдене үйрете алады, онда белгілі бір шындық, белгілі бір сабақ, біз өмір сүріп жатқан әлемнің кіші немесе үлкен заңдылықтары бар.

«Ұқыпты бала» жинағындағы ең ерекше, оныншы тақырып – тұлғатану. Бұл топтамаға, атауынан-ақ белгілі болып тұрған «Тұлғатану», «Тоқтар атам – ғарышкер», «Мұхамеджан Тынышбаев», «Әлкей Марғұлан», «Жұмабек Тәшенов», «Әнуарбек Байжанбаев», «Нұрғиса Тілендиев», «Жақсылық Үшкемпіров», «Қайрат Рысқұлбеков», «Жүмекен Нәжімеденов» өлеңдерін жатқыздық. Бұл тақырыпта жазылған өлеңдерде әрбір тұлғаның өзіндік ерекшеліктерін көркем суреттей білген, өскелең ұрпақтың үлгі алуына тұрарлық тұлғалық қасиеттерін айрықша сипаттап берген. Қазақтан шыққан тұңғыш ғарышкер – Тоқтарды, алғашқы қазақ инженері – Мұхамеджанды, Қазақстан археология мектебінің негізін салушы – Әлкейді, көп ескеріле бермейтін дикторлық мамандықтың тарихында ізі қалған – Әнуарбекті, қазақтан шыққан тұңғыш олимпиада чемпионы – Жақсылықты т.б. көркем поэзия тіліне қосып танытқан шеберлігін ерекше атап өткен жөн. Тарихи тұлғалардың үлгілі еңбек жолын оқып-білген бала ағалары сияқты болғысы келетіні хақ. Болашақта қазақ елін әлемге танытатын тұлға болу үшін көп ізденіп, көп білу кергін түсінетіні рас. Сол себепті де мектепті жақсы оқып, ата-анасы мен мұғалімдерінің тілін алатын ұқыпты бала болып өсетіні кәміл.

4. Зерттеу нәтижесі

Серік Қалиевтің «Ұқыпты бала» жыр жинағы балалар аудиториясына бағытталған қазақ әдебиетіне елеулі әдеби үлес болып табылады. Бұл жинақтың негізгі

тақырыптық ерекшеліктерін жоғарыда бөліп қарастыра келе, келесідей нәтижелерді ашып көрсетуімізге болады: Балалық шақ және жасөспірімдер өмірі: Калиев балалық шақ пен жасөспірімдердің тәжірибесі әлеміне жүгінеді, жас кейіпкерлер кездесетін күрделі эмоционалды және моральдық дилеммаларды зерттейді. Отбасылық қатынастар және құндылықтар: өлеңдер көбінесе отбасылық қатынастар, ұрпақтар арасындағы өзара түсіністік, ата-анадан балаларға берілетін моральдық және мәдени құндылықтарды қамтиды. Ұлттық бірегейлік және мәдени дәстүрлер: Автор осы аспектілердің жас балалардың жеке басын қалай қалыптастыратынын зерттей отырып, қазақ халқының мәдени дәстүрлері мен ұлттық бірегейлігіне назар аударады. Әлеуметтік мәселелер: кейбір өлеңдер бала тәрбиесі, білім беру сияқты әлеуметтік мәселелерді көтереді, бұл жинақты әртүрлі білім беру контексттерінде талқылау үшін өзекті және пайдалы етеді. Балалық және жастық шақ: Ақын жас кейіпкерлердің сезімдерін, эмоциялары мен тәжірибелерін зерттей отырып, балалық және жастық шақ тақырыбына жүгінеді. Ол балалардың ішкі әлемін, олардың қиялын, ойындары мен армандарын ашады. Табиғат және шытырман оқиғалар әлемі: Автор өз өлеңдерінде әлемнің табиғи сұлулығы мен ұлылығын, сондай-ақ бізді әдеттегіден тыс күтетін шытырман оқиғаларды бейнелейді. Тарихи және мәдени мотивтер: кейбір өлеңдерде қазақ халқының ұлттық сана-сезімі мен мәдени мұрасын бейнелейтін тарихи сюжеттер мен мәдени мотивтер байқалады. Бұл ерекшеліктер «Ұқыпты бала» жинағын әр түрлі жастағы балалар мен оқырмандар назарын аудара отырып, қазіргі қазақ әдебиеті қорына енген маңызды еңбектің бірі деуімізді негіздейді.

5. Қорытынды

Қазіргі балалар поэзиясының тақырыптық ерекшеліктерін зерттей, әсіресе Серік Қалиевтің шығармаларына назар аудара отырып біздің байқағанмыз, жас оқырманның ақыл-ойын қалыптастырудағы поэзияның тұрақты мәні мен күші өте зор екенін көрдік. Достық, оқу-білім, отбасы, тұлғатану, табиғат ғажайыптары т.б. тақырыптарына ерекше назар аударған Қалиев поэзиясы әдебиеттің шабыттандыру және тәрбиелеу қабілетінің дәлелі болып табылады. Оның өлеңдерінің арқасында балаларға табиғат әлемінің сұлулығын зерттеуге, достық байланыстарын қорғауға және шындықтан тыс шығармашылық саяхаттарға баруға шақырылады. Осы мәңгілік тақырыптарды зерттей отырып, Калиев әдеби пейзажды байытып қана қоймайды, сонымен қатар әртүрлі ұрпақтардың жас оқырмандарымен резонанс тудыратын баға жетпес сабақтастық пен идеяларды ұсынады. Сайып келгенде, оның поэзиясы балалар әдебиетінде қалыптасқан трансформациялық әлеуетті еске түсіретін шығармашылық пен шабыттың қайнар көзі болып табылады.

Қорыта келгенде Серік Қалиевтің «Ұқыпты бала» жыр жинағындағы шығармалардың мазмұны мен идеялары бала дүниетанымына сай, шумақтар ұзын емес және жолдардағы сөз санының, буын санының қысқа, ұғынықтықелуі, *көркем-эстетикаға құрылуы*, тілдік-бейнелік тәсілдердің шебер қолданылуы, өлеңдерінің тәрбиелік сипатының басым болуы, көркем пейзаж бен лиризмнің көрінісі және ең маңыздысы тілдің синтаксистік құрылымының дұрыс қолданылуталаптарының сақталғандығы кітаптың нағыз балалар поэзиясына арналған еңбек екендігін дәлелдей түседі.

Әдебиеттер:

1. Akhmetova A. (2022) "Tursinhan Zakenoğlu'nun Mangitas (Bengütaş) Romanındaki "Mangilik El" (Ebedî Ülke) Kavramının Sanatsal Sunumu." bilig, no. 100, pp. 77-97. <https://doi.org/10.12995/bilig.10004>
2. Ахметов Ш. Қазақ балалар әдебиеті тарихының очеркі. – Алматы: Мектеп, 1965. – 328 б.
3. Әлтай А.Д. Қазақ балалар поэзиясы: генеалогия, типология, поэтикалық даму. Фил.ғыл.док. ...дисс. / А.Д.Әлтай; Л.Н.Гумилев атындағы Евразия ұлттық университеті; ғыл.жет. Нұрғали Р.Н. – Астана, 2009. – 285 б.
4. Қалиев С. Жасынның оты [Мәтін] / С. Қалиев ; [алғы сөзі: Е. Жаппасұлы]. – Алматы : Атамұра, 2022. – 135 б.
5. Қалиев С. Көзайым. – Алматы: Атамұра, 2007 – 145 б.
6. Қалиев С. Толқыннан толқын туады. – Алматы, 2007. – 150 б.
7. Қалиев С. Уақыт керуені [Мәтін] : өлеңдер / С. Қалиев. – Алматы : Атамұра, 2012. – 143 б.
8. Қалиев С. Ұқыпты бала [Мәтін] : [әдеби-көркем басылым] / С. Қалиев. – Алматы : Атамұра, 2023. – 103 б.
9. Қапасова Б.Қ. Қазақ әдебиетіндегі балалар лирикасы (60-90жж). Фил.ғыл.канд. ...дисс. / Б.Қ. Қапасова; Л.Н.Гумилев атындағы Евразия ұлттық университеті; ғыл.жет. Жүсіп Қ.П. – Астана, 2000. – 116 б.
10. Құдайбергенов Н. Қазіргі балалар поэзиясындағы көркемдік ізденістер (А. Асылбек шығармаларының негізінде). «Keruen» ғылыми журналы 79(2) 2023. – 164-176 бб. <https://doi.org/10.53871/2078-8134.2023.2-13>
11. Сүлейменов А. Жастар сыналсын, бірақ сойыл жемесін. Жарық көрмеген жазбалардан. <https://adebiportal.kz/kz/news/view/2814>
12. Чуковский К.И. От двух до пяти. – М: Детская литература, 1970. – 705 с.

References:

1. Akhmetova A. (2022) "The Artistic Presentation of the Concept of "Mangilik El" (Eternal Country) in Tursinhan Zakenoglu's Novel Mangitas (Bengütaş)." bilig, no. 100, pp. 77-97. <https://doi.org/10.12995/bilig.10004> (in Turkish).
2. Akhmetov Sh. (1965) Essay on the history of Kazakh children's literature. – Almaty: School. – 328 p. (in Kaz).
3. Altay A.D. (2009) Kazakh children's poetry: genealogy, typology, poetic development. Phil.science. Doc. ...diss. / A.D. Altay; Eurasian National University named after L. N. Gumilyov; science.reach. Nurgali R. N.-Astana, 2009. – 285 p. (in Kaz).
4. Chukovsky K.I. (1970) From two to five. – Moscow: Children's Literature. – 705 p. (in Russ).
5. Kaliyev S. (2022) Zhasyn fire [text] / S. Kaliyev ; [preface: E. Zhappasuly]. – Almaty: Atamura. – 135 p. (in Kaz).
6. Kaliyev S. (2007) Kolayam. – Almaty: Atamura. – 145 p. (in Kaz).
7. Kaliyev S. (2007) From the wave a wave is born. – Almaty. – 150 p. (in Kaz).
8. Kaliev S. (2012) Time caravan [text]: poems / S. Kaliev. – Almaty: Atamura. – 143 p (in Kaz).
9. Kaliev S. (2023) Neat child [text]: [literary and artistic publication] / S. Kaliev. – Almaty: Atamura. – 103 p (in Kaz).
10. Kapasova B.K. (2000) children's lyrics in Kazakh literature (60-90 years). Phil.science.Kand. ...diss. / B.K. Kapasova; L.N. Gumilyov Eurasian National University; Science.reach. Zhusup K. P. – Astana. – 116 p. (in Kaz).
11. Kudaibergenov N. (2023) artistic searches in modern children's poetry (based on the works of A. Asylbek). *The Scientific journal «Keruen»* 79(2). pp. 164-176 <https://doi.org/10.53871/2078-8134.2023.2-13> (in Kaz).
12. Suleimenov A. Let the youth be tested, but do not eat clubs. From unreleased records. <https://adebiportal.kz/kz/news/view/2814> (in Kaz).